

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonu'na
Kapitalist Bir Bakış (1950-1990 Dönemi)**

**A Capitalist Overview Of Turkey's
European Integration (1950-1990 Period)**

Dr. Öğr. Üyesi Arda ERCAN

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Kocaeli, Türkiye. arda.ercan@kocaeli.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DOI: mecmua. 883942

Yükleme Tarihi: 20.02.2021

Kabul Tarihi: 17.03.2021

Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

Sayı: 11

Sayfa: 384-398

Article Information: Research Article

DOI: mecmua. 883942

Received Date: 20.02.2021

Accepted Date: 17.03.2021

Date Published: 30.03.2021

Volume: 11

Sayfa: 384-398

Atıf / Citation

ERCAN, A. (2021). Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonu'na Kapitalist Bir Bakış (1950-1990 Dönemi). *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 384-398

ERCAN, A. (2021). A Capitalist Overview Of Turkey's European Integration (1950-1990 Period). *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 384-398

Dr. Öğr. Üyesi Arda ERCAN

TÜRKİYE’NİN AVRUPA ENTEGRASYONU’NA KAPİTALİST BİR BAKIŞ (1950-1990 DÖNEMİ)

A Capitalist Overview Of Turkey’s European Integration (1950-1990 Period)

ÖZ

Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan cumhuriyetin en önemli önceliği yeni bir toplum modeli ortaya koymak olmuştur. 1920’li yıllardan itibaren genç devletin ortaya koyduğu tüm çabalar, bu yeni toplum modelini hayata geçirmek için yapısal reformlar üretmeye yönelik olmuştur. Bu sırada dünyada İkinci Dünya Savaşı yaşanmış ve Avrupa kıtası bir kez daha yıkıma uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve ideolojik olarak dünyayı ikiye bölen soğuk savaş dönemi ve onun doğal bir sonucu olan kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Kuruluş aşamasından itibaren dış politikada statüko ve Batı eğilimini prensip edinen Türkiye Cumhuriyeti, Batı Bloğuna ve onun ideolojisi olan liberal ekonomiye uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu uyum çabalarının en belirgin sonucu, devlet eliyle ortaya çıkan burjuva sınıftır. Avrupa kıtasının yeniden inşa edilmesi sürecinde Amerikan yardımlarının bir ön koşulu olarak devlet eliyle kurgulanan burjuva sınıfı -ortaya çıkış koşullarına uygun olarak- kapitalist bir tavırla, Türk dış politikasında söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu makalede tarihsel süreçlerde yaşanan ekonomik dönüşümler göz önünde bulundurularak, Türkiye’nin bitmeyen Avrupa Birliği sürecine kapitalist bir bakış açısı sunulmaya çalışılmış ve üyeliğin gereklilikleri ekonomik seçkin sınıfın değerleri üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Liberalizm, Dış Politika, Entegrasyon, Ekonomik Seçkinler.

ABSTRACT

The most important priority of the Turkish Republic, which was established after the War of Independence, was to put forward a new model of society. Since the 1920s, all the efforts of the young state have been aimed at producing structural reforms to implement this new society model. Meanwhile, the World War II took place in the world and the European continent was once again destroyed. After the Second World War, the cold war period that divided the world into two economically and ideologically. After then, polarization as a natural result of it emerged. Western foreign policy since its inception in the status quo and trends ensure the principle of the Republic of Turkey, the West Block and has tried to adapt to a liberal economy with its ideology. It is the bourgeois class that emerged by the state as the most obvious result of these harmonization efforts. In the process of rebuilding the European continent, the bourgeois class, built by the state as a precondition for American aid, tries to have a say in Turkish foreign policy with a capitalist attitude in accordance with the conditions of its emergence. In this article, considering the economic transformations in the historical process, Turkey has attempted to present the ending of the capitalist perspective of the European Union accession process and requirements have been studied over the value of the economic elite.

Keywords: European Union, Liberalism, Foreign Policy, Entegration, Economic Elites.

Giriş

Kapitalist bakış açısıyla incelendiğinde, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinin içinde yer alması, dış politika ajandasında en önemli gündem maddesini oluşturmalıdır. Çünkü iş çevrelerinin görüşüne göre Avrupa Birliği; sadece siyasi ve ekonomik bir oluşumu değil, aynı zamanda daha iyi koşullarda yaşayan bir toplum modelini ifade etmektedir. Birliğe olası üyelik sonrasında; adalet, eğitim, sağlık, çevre, yatırım ortamı, dış ticaret gibi alanlarda yapılacak zorunlu reformlar ile ülkede toplu bir refah ve güven ortamı inşa edileceğine inanılmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kanaat önderlerinin zenginleşmelerinin sıklıkla sorgulandığı göz önüne alındığında, Avrupa Birliği üyeliğine verdikleri desteği, bu tarzda insani gerekçelere dayandırmaları kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Oysaki kapitalist bir bakış açısıyla bakıldığında, ekonomik çıkar çevrelerinin kâr amacı gütmeleri, onların doğasında vardır. Türkiye'de önemli bir pozisyon elde etmiş olan sermaye sınıfının da Avrupa Birliği üyeliğini dış ticarete ülkenin önünün açılacağı ve kişi başına düşen milli gelirin artmasıyla iç pazarda genişleme olacağı varsayımı ile istemesi olasıdır. Ayrıca yapılan zorunlu reformlar sonucunda üyeliğin gelecekteki olası ekonomik ve siyasi krizleri de önleyeceği varsayılmaktadır.

Bu nedenle ekonomik çıkar çevrelerinin dış politika karar alma sürecindeki etkinliğinin anlaşılabilmesi için Türkiye'nin Avrupa Birliği serüveninin ve bu serüvende ekonomik çıkar çevrelerinin aldığı farklı konumların analiz edilmesinde fayda vardır. Bu çalışmada bir yandan devlet politikası olarak Avrupa'ya bakışın alt anlamları ele alınırken, bir yandan da Türkiye'de sermaye sınıfını uzun bir süre tek başına temsil eden Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği'nin bu süreçte zaman zaman hükümet ile zaman zaman ise hükümet karşıtı yapılarla hareket etmesinin nedenleri ortaya konulacaktır. Bu sayede ekonomik seçkin sınıfın dış politika alanında çıkarları doğrultusunda örgütlendiği ve bu nedenle hâkim ülke politikalarına yakın çıktılar ürettiği görüşü kanıtlanmaya çalışılacaktır.

2. Türkiye'nin Avrupa Birliği Yolculuğu

Türkiye'nin Avrupa sistemi ile entegre olma arzusu 1815 yılında Napolyon Savaşlarının sona ermesi ile başlayan, Uluslararası Viyana Düzeni olarak da bilinen Avrupa Ahengi'ne kadar götürülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmeye başlaması ile birlikte, Avrupalı devletlere ve onların ekonomik sistemlerine entegre olma çabası, yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte belirgin bir hal almıştır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarının başlaması ile birlikte, Avrupa'da başlayan ekonomik entegrasyon hareketlerine dahil olma çabası içerisine girilmiştir. Bu çabanın hem iktisadi hem de siyasi pek çok nedeni bulunmaktadır. Demokrat Parti yıllarında başlayan ve 2021 itibarı ile sonuçlanmayan bu uzun

yolculukta, kapitalist bakış açısına sahip olan ekonomik seçkin sınıfın tutumları da dönemlere göre farklılıklar göstermiştir.

2.1. Demokrat Parti ile Burjuva Sınıfının İnşası

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Batı ile ilişkileri de kargaşa içinde şekillenmektedir. Kurtuluş Savaşı ile başlayan süreçte Türkiye Batıya karşı, Batı yanlısı bir dış politika benimsemiştir (Turan, 1998, s. 303). Bir yandan Batının sömürgeci tutumundan kaçınılırken, diğer yandan 1949 yılında Avrupa Konseyi, 1952 yılında ise NATO ile Batı bloğuna yaklaşılmış ve 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının ardından 31 Temmuz 1959 yılında üyelik başvurusu yapılmış ve bu günkü adıyla Avrupa Birliği'ne dâhil olma serüveni başlamıştır.

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından başlatılan Avrupa Birliği macerasının, ekonomik nedenlere dayanmaktan öte, Yunanistan ile ilişkilerin dengelenmesini amaçladığı dönemin Dışişleri bakanı tarafından şu şekilde açıkça ifade edilmiştir:

“Bizim için bu, ekonomik olmaktan ziyade, siyasi bir meseledir. Eğer Yunanistan'ın böyle bir organizasyona yalnız başına girmesine müsaade edersek, bu, Türkiye'nin dışarıda kalması demektir. Yani, Türkiye'nin böyle bir batılı organizasyona grime şansı, büyük ölçüde “Avrupa'nın altın çocuğu”, “medeniyetin beşiği” denilen şu Yunanistan'a bağlıdır. Yunanlılar harekete başladığında, siz, başka hiçbir şey düşünmeden, yanlarında koşmaya başlamalısınız. Eğer onlar bir havuza atarlarsa, siz de atlamalısınız. Velez ki bu havuz içi boş, susuz bir havuz olsa bile” (Çalış, 2008, s. 57-58).

Fatin Rüştü Zorlu'nun bakış açısına göre, Yunanistan'dan önce ya da onunla beraber üye olunmadığı sürece, Batı entegrasyonlarında Türkiye'nin kendine yer edinmesi çok düşük bir olasılıktır. Bu söylemin, günümüzde hala üyeliğin tamamlanamamış olmasıyla doğrulandığını görmekle beraber, üyelik başvurusunu sadece Yunanistan faktörüne bağlamak, çok indirgemeci bir bakış açısı olacaktır. Ekonomik olarak da üyelik DP politikalarıyla uyumludur. CHP'ye oranla daha liberal politikalar takip eden DP, dışa açılmaya gayret etmiştir (Çalış, 2008, s. 63). DP döneminin ekonomi politikalarının özünde; devletçi ekonomik politikalarla liberal ekonomik politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve son olarak dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme vardır (Kanca, 2012, s. 48). Bu dönemde tek partili hayatın terk edilmesinin ardından, demokrasi rüzgârı ile birlikte halk kitlelerinden gelen hızlı kalkınma talebinin de etkisiyle, DP hükümetinin ekonomide devletin payını nispeten küçülttüğü, kamu yatırımlarını artırıp, özel teşebbüsü geliştirdiği bir dönem olmuştur (Kongar, 1998, s. 60).

Türkiye tarafında ekonomik anlamda liberalleşme çabaları görülürken, Avrupa boyutunda da komünizm karşısında liberal sınırların güçlendirilme çabaları görülmektedir. 1947 yılında Amerikan başkanı Hanry Truman'ın Kongrede yaptığı konuşmada dünyanın iki ideolojik ilkeler dizisi arasında bölünmenin aşamasında olduğundan bahsetmesi, Batı dünyasının “kızıl tehlike” korkusunun su üstüne çıkmış halini göstermekteydi (Erhan, 1996, s. 275). Amerikalılara göre, savaşın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos yaratmış ve bu nedenle komünistler ve dolayısıyla Sovyetler güçlenmişti. Sovyet yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. A.B.D. bu noktada, İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasi ve ekonomik iş birliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu (Hogan, 1983, s. 22).

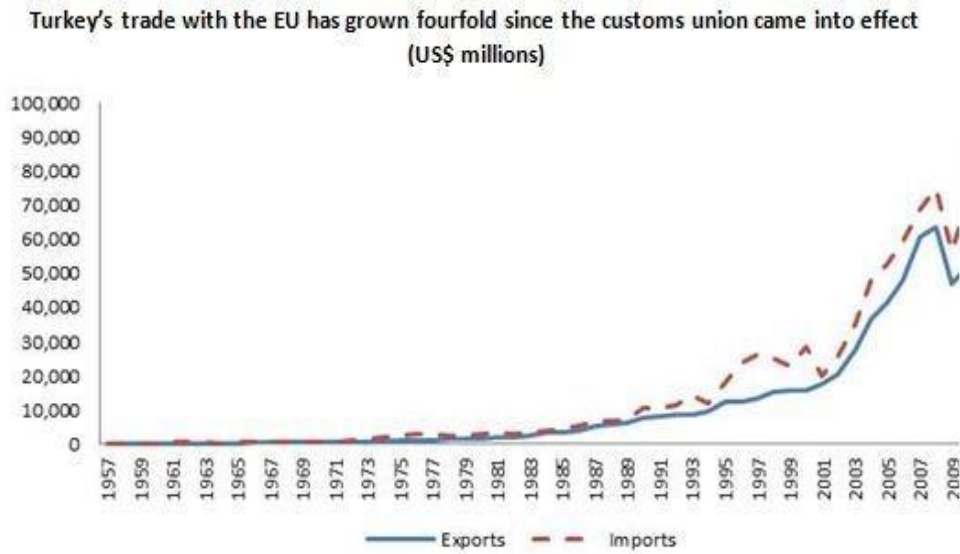
Amerikan desteği, Sovyetler korkusu ve savaşın yıkımının etkisiyle bütünleşen Avrupa kıtası, Türkiye ve Yunanistan gibi tampon ülkelerin, uzun vadede kıtanın refahı için önemli olduğunun farkındaydı. Bu nedenle 1 Mart 1960'da Yunanistan ile ortaklık görüşmelerini başlatan AET, süreci iki ülke ile paralel yürütmeye karar almış ancak 1960 yılında yaşanan darbe sonucunda Türkiye ile ilişkiler dondurulmuştur. Temel koşullarından biri demokrasi olan AET, darbe hükümeti ile üyelik görüşmesi yürütmemiştir (Tekelli & İlkin, 1993, s. 145).

1963 yılında tam üyelik perspektifi içeren bir ortaklık anlaşması imzalanmasına karar verilmiş ve Atina anlaşmasının bir benzeri olan Ankara anlaşması imzalanmıştır. Ankara anlaşması nihai hedefi tam üyelik olmakla birlikte, Türkiye'yi ortak pazara hazırlayacak bir Gümrük birliğini içermektedir. Anlaşma sadece malların değil, hizmet ve sermayenin de serbest dolaşımını öngörmüş ve bu sayede Türkiye'nin Ortak Pazara uyum sağlamasını amaçlamıştır. Anlaşma hazırlık, geçiş ve son dönem olarak üç dönem öngörmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye'ye bir görev atfedilmemiştir. Bu dönemin sona ermesiyle ise 1970 yılında “Katma Protokol” imzalanmıştır. Protokol karşılıklı ve dengeli yükümlülükler ile Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne hazırlamaya yöneliktir. AET bu amaca yönelik olarak 1971 yılından itibaren sanayi mallarında gümrük vergilerini Türkiye lehine kaldırmıştır. Türkiye ise 1973 yılından itibaren 22 yıllık bir süre boyunca vergileri aşamalı olarak azaltmayı taahhüt etmiş, ancak 1978 yılında indirimlerin durdurulmasını talep etmiştir (Baykal & Arat, 2013, s. 306).

Türk ekonomisini güçlendirmesi beklenen bu anlaşmanın kısa vadede beklenen etkileri ortaya koymadığı görülmektedir. 70'li yıllarda Türkiye ile AET ülkeleri arasındaki ticaret hacminin hızla artmasına karşın Türk ekonomisinin Serbest Ticaret Bölgesinden zararlı çıkmasının üç temel nedeni vardır. Bunlardan ilki 1970 yılında yaşanan devalüasyon olarak gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük devalüasyonu olan 10 Ağustos 1970 Kararları ile 9 TL olan Dolar 15 TL'ye eşit hale getirilmiştir (Karavar Öz, 2018, s. 379). Ödemeler dengesini sağlamak

adına atılan bu adım Türk Ekonomisinin muhtaç olduğu istikrarı sağlayamamıştır. Paramızın dış değerinin düşmesi, içerdeki fiyatların sürekli olarak yükselmelerine neden olmuş, yeni vergiler ve diğer zamlar, fiyatları daha da yükseltmiştir. İthalat ve ihracat açığı yeterli şekilde kapanamamış, ödemeler bilançosundaki açık devam etmiştir (Çelebi, 2001, s. 61). İkinci neden ise 12 Mart 1971 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e askerler tarafından gönderilen muhtıradır. Bu muhtıra sonrasında askerler Meclisi ve siyasi partileri kapatmamış siyasilere karşı yargılama ve hapis gibi eylemlere girişmemişlerdir. Yaklaşık otuz ay sürecek "Ara Rejim" döneminde askerlerin uygun gördükleri isimlerden oluşan partiler üstü hükümetler ülkenin ihtiyaç duyduğu reformları yapmaya çalışmıştır. Ancak büyük umut bağlanan dört partiler üstü hükümetin farklı sebeplerle başarısızlığı ülkedeki siyasi, sosyal ve ekonomik buhranın derinleşmesine neden olmuştur (Karataş, 2019, s. 69). Üçüncü neden ise Topluluğun 1973 yılında ortaya koyduğu birinci genişleme dalgasıdır.

Tablo 1. Gümrük Birliği'nin Yürürlüğe Girmesi Sonrası Türkiye'nin AB ile Ticaret Artışını Gösteren Tablo

(www.worldbank.org, 2014)

Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne hazırlaması beklenen Katma Protokol yukarıda belirtilen nedenlerin üstüne 1973 yılında yaşanan petrol krizinin de eklenmesi sonucunda beklenen etkiyi yapamamıştır. 5 Ocak 1978 tarihinde Ecevit tarafından

kurulan 42. Hükümet ekonomik ve siyasi çalkantılar içerisinde ¹ AET ile yapılan anlaşmada Türkiye aleyhine yükümlülüklerin beş yıllığına dondurulmasını ve Türkiye'ye sekiz milyar dolar ek destek sağlanmasını talep etmiştir. AET ise bu talepler karşısında, mali desteği ret ederek Akdeniz ülkelerine verilen ödümlerin Türkiye'ye verilmesine ve Türkiye'nin yükümlülüklerinin beş yıl dondurulmasına karar vermiştir (Karluk,1998,370).

1980'li yıllar ise Türkiye'nin üyelik sürecinin en fazla çıkmaza girdiği dönem olacaktır. Darbenin ardından 16 Eylül'de AT Dışişleri Bakanları Konseyi askeri hükümete zaman tanıdığını beyan etse de Avrupa Parlamentosu insan hakları ihlallerinin yoğun bir şekilde yaşanmasından dolayı Karma Parlatmentonun Avrupa kanadını oluşturmayarak ilişkileri fiilen durdurmuştur. Askeri ihtilal sonrasında Topluluk ile ilişkileri donan Türkiye, bir yandan ekonomik liberalizasyon, bir yandan ise demokratikleşme ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Tüm bu zorlukların ötesinde Yunanistan'ın tam üyelik statüsünü kazanması sonrasında üyelik Fatin Rüştü Zorlu'nun ilk üyelik başvurusunu yaparken tanımladığı gibi "mucize" haline gelmiştir. 1986 genişlemesi ile Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üye olarak imtiyazlar kazanması, Türkiye'nin Akdeniz havzasındaki ticaret hacmine zarar vermiştir (Tekeli & İlkin, 2000, s. 101)

2.2. Özal Döneminin Ana Sorusu: Avrupalı Devlet mi, Avrupa Pazarı mı?

1983 yılında göreve gelen ve sivil idareyi yeniden tesis eden Türkiye Cumhuriyeti'nin 45. Hükümeti, Özal başbakanlığında 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu'na değişik bir başvuruda bulundu. Bu zamana kadar yapılan başvurular, Ankara Antlaşmasının 28. Maddesine dayanmakta iken², bu başvuru AET kurucu antlaşmasının 237. Maddesinde belirtilen "“her Avrupalı devlet, Birlik üyesi olmayı isteyebilir. İstemini konseye yapar, Konseyde Komisyon'a danıştıktan ve kendisini oluşturan üyelerin mutlak çoğunluğu ile karar alan Avrupa Parlamento'sunun olumlu görüşü sonrasında oy birliği ile karar verilir" hükmüne göre yapılmıştır (Karluk,1998, 374). Avrupalı bir devlet olarak başvuru hakkını kullanan ve üyelik hedefinden sapmadığına dair irade beyanında bulunan Türkiye'ye, Topluluk tarafından iki yıl sonra verilen cevapta Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmenin henüz yeterli seviyede olmadığı, Birliğin ise bu dönemde iç pazara yoğunlaşacağı ve yeni üye kabul edemeyeceği bildirilmiştir.

¹ 42. Hükümet Türk siyasi hayatında Motel Hükümeti olarak bilinmektedir. 1977 genel seçimleri sonrasında Ecevit Florya Güneş Motel'de vekillerle bir görüşme yapmış ve Adalet Partili 11 vekilin istifa ederek CHP'ne geçmesi ile hükümeti kurmuştur.

² Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ise Türkiye'nin üyeliğini düzenlemektedir: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'mdan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler."

Komisyon başvuruyu ret etmiş ancak ilişkilerin Ortaklık Antlaşması çerçevesinde sürdürülmesi için dört maddelik öneri listesi sunmuştur. 1995 sonuna kadar Gümrük Birliği'nin tamamlanması, Mali ve sınai iş birliğinin yeniden başlatılması, bilimsel iş birliğinin artırılması ve kültürel bağların güçlendirilmesi konusunda önlemler alınmasını içeren Komisyon görüşü Konsey tarafından da olduğu gibi kabul edilmiştir (Vardar, 2001, s. 222).

Bu dönemin şüphesiz en önemli uluslararası ilişkiler gelişmesi SSCB'nin dağılmasıdır. Soğuk Savaşın ve iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, Avrupa'nın konumlanmasını da doğrudan etkilemiştir. Avrupa için öncelik olan anti komünizm politikasının yerini, SSCB ardılı alanlarda boşluk doldurma politikası almıştır. Bunun sonucunda ise Avrupa- Akdeniz diyalogu önem kazanmıştır (Özsoy & Özsoy, 2006, s. 337). SSCB'nin dağılması bir anlamda Türkiye'nin tam üyelik hayalinin de dağılmasına yol açmıştır. 1994 yılında yapılan Zirve toplantısında Akdeniz Politikasının önemine vurgu yapılarak, Türkiye partner ülke olarak adlandırılmıştır (Özcan, 2001, s. 135). Bu da Türkiye'nin ekonomik değer içeren partner ülke olduğu ancak siyasi anlamda üyelik için düşünülmediği anlamına gelmektedir.

Ekonomik değer içeren partner tanımlamasından da anlaşılacağı üzere Gümrük Birliği takvimi Katma Protokolde belirtildiği şekliyle işlemeye devam etmiştir. Bu yanlı bakışa, Türkiye tarafından itiraz gelmemesinin nedeni ise dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Barre'nin, Özal'a "AT'nin tam üyelik başvurusuna olumlu yanıt vermeyecektir, bu nedenle Gümrük Birliği'ni işletmek gerekmektedir. Böylece tam üyelik kaçınılmaz olacaktır. Gümrük Birliği Katma Protokolün bir parçası olduğu için Yunanistan da veto edemeyecektir" diyerek ikna etmesidir (Birand, 1996, s. 478).

3.Sermaye Sınıfının Süreçte Yaşadığı İkilem

Fransız bakan Özal'ı ikna etmiş olsa da sermaye sınıfı açısından ciddi bir ikilem ortaya çıkmıştır. İş çevreleri açısından Gümrük Birliği makroekonomik anlamda istikrar anlamı taşımaktadır. Birlik ile birlikte daha büyük pazarlara erişim sağlanacak ve bu pazarlara üretim yapılabilecektir. Ancak aynı zamanda malların serbest dolaşımı, iç pazarda çetin bir rekabet ortamı yaratacak ve daha önceden devlet tarafından uygulanan korumacı politikalar ile kendine güvenli limanlar yaratan sanayi kesimi, dalgalı sulara açılacaktır. Gümrük Antlaşmaları Temel Tarifesi (GATT) ile zaten birtakım menfaatler elde edilmişken, üye olunmayan bir örgütün, gümrük sistemine dâhil olmak, dış ticarete Türkiye'yi Brüksel'e bağımlı hale getirecektir. Hatta Özkan'a göre (Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Yunanistan, 2001, s. 41) bu belge Türkiye'yi yarı sömürge durumuna sokabilecektir.

3.1. Bir Ütopya Olarak Avrupa Entegrasyonu

Sermaye sınıfı Gümrük Birliği Antlaşması ile Türkiye'nin üye olmadığı bir organizasyona tek taraflı yetki devretmesi karşısında ütopya ile distopya arasında gidip gelen bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Sermaye sınıfı için AB'ye katılma, Avrupa pazarlarına erişerek daha çok zenginlik ve refah elde etme anlamı taşımaktadır" (Karaca, 2004, s. 44). Dönemin en büyük sermaye sınıfı yapılanmalarından olan Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)³. Dönemin TÜSİAD Genel Sekreteri Haluk Tükel "'önce piyasa ekonomisinin yararlı bir sistem olacağı savunulmuş. Özal hükümeti bu işi üstlendikten sonra bunun hukuksal ve kuramsal altyapısının oluşturulması için öneriler, raporlar hazırlanmış. Sonra da AB'ye tam üyelik sürecinde birçok konuya değinilmiştir" derken, eski YİK başkanı Bülent Eczacıbaşı TÜSİAD'ın üye olduğu AB özel sektör temsilcileri kuruluşu UNICE⁴ ve Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT) sayesinde sürece önemli katkılar sağladığını aktarmıştır. Eczacıbaşı'na göre TÜSİAD kamu yönetiminin uygulamalarının izleyicisi olma işlevini, parlamentoyu, hükümeti, yabancı devletleri ve uluslararası kuruluşları doğrudan muhatap alarak sürdürür hale gelmiştir (Türk, 2009, s. 99). Böylece sermaye kesimi üç boyutlu bir Avrupa Birliği süreci yürütmeye başlamıştır. İlk olarak Türkiye ve AB kamuoyuna hitap edilmiştir. İkinci olarak ise politikacılar, iktidar partileri ve hükümetler hedef alınmıştır. Son olarak ise Avrupa Birliği karar alma mekanizmalarına yönelik lobi faaliyetleri yürütülmüştür.

392

TÜSİAD ilk kapsamlı çalışması, o zamanki ismiyle AET ile Türkiye'nin ortaklığının onuncu yılı nedeniyle yapılan bir dizi toplantıdır. Toplantılarda Türkiye'nin AET üyeliğini zorunlu kılan nedenler, alınması gereken tedbirler ve geçiş dönemi koşulları ele alınmıştır. Bu toplantılarda dönemin AET daimî temsilcisi Tefvîk Saraçoğlu şu görüşleri belirtmiştir.

- AET'ye giriş kesindir. Türk sanayicisi AET ile ilgili konuları iyi bilmeli, kendisine bir hareket noktası tayin etmelidir.
- İlgili olduğu konularda AET'de araştırmalar yapmalı, teknik elemanlar yetiştirmelidir.
- AET işadamları ile temaslar arttırılmalıdır.
- AET'nin aldığı kararalar yakından takip edilerek, Avrupa piyasasına hâkim olunmalıdır.
- Avrupa'da temsilcilikler açılmalıdır.

³ Derneğin adı 2018 yılında yapılan 48. Olağan genel kurulda oybirliği ile Türk Sanayici ve İşinsanları Derneği olarak değiştirilmiştir.

⁴ 2007 yılında adı Business Europe olarak değişmiştir. 34 ülkeden 40 üyesi olan örgüte Türkiye'den TÜSİAD ve TİSK üyedir. İşveren federasyonları örgütün direkt üyesi sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.business-europe.eu/Content/Default.asp>

• Sanayiciler bu süreçte devlete yardımcı olmalı, yetkililerin önüne ilmi çalışmalar sunmalıdır. Devlet böyle diyalogları reddetmeyecektir (Berker & Uras, Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı, 2009, s. 203).

İç politikada ise kamuoyunu bilgilendirmek için yürütülen çalışmalar doğrultusunda 1978 yılında “Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Görüşler-Yaklaşımlar”, “Katma Protokol Çerçevesinde Ne Yapılabilir?”, “AET ile İlişkileri Özel Kesim Nasıl Değerlendiriyor?” ve “Turkey’s Industrial Sector in Foreign Trade With Special Reference to EEC Relations” başlıklı dört rapor yayınlanmıştır. İlk yıllardaki iç kamuoyuna yönelik çalışmaların ardından dernek Brüksel’e yaptığı ziyaretler ile lobi çalışmalarını başlatmıştır (Türk, 2009, s. 101).

3.2. Entegrasyona Distopik Bakış

Türkiye’de özellikle 1950 ile 1970 arasındaki dönemde, iç pazarda üretimin artırılması için güçlü bir destek politikası izlenmiştir. Bu süreç içerisinde milli sanayinin inşa edilebilmesi için hükümetler, ithal ikameci politikalarla sanayicileri koruma altına almış ve rahata alıştırmıştır. Sanayiciler geniş üretim alanlarında, yüksek yatırımları devlet desteği ile yaparak, rekabetten uzak bir şekilde hızla büyümeye başlamıştır.

Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde dış politikada hızla artmaya başlayan Avrupa entegrasyonu görüşü ortaya yeni bir soru çıkmasına yol açmıştır. Rahat ve rekabetsiz büyüme koşullarına alışan sanayiciler, ortak pazara girilmesi halinde, teknoloji olarak kendilerinden bir hayli ileride olan Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecekler midir? 1970’li yıllarda kamuoyunda yaygın kanı, koruma duvarlarının arkasında rahata alışan sanayicilerin ortak pazara karşı olduğu yönündedir. Aslında bu yaklaşım pek de yanlış sayılmazdı. Bu dönemde TÜSİAD’ın görüşlerinin Devlet Planlama Teşkilatı ile paralel bir seyir izlerken, Dışişleri Bakanlığı ile ayrılması ilginç bir tablo ortaya koymuştur. Aslında sanayiciler arasında Ortak Pazar’a olumlu ve olumsuz bakan iki görüşten söz etmek mümkündür (Altun, Ortak Akli Ararken: TÜSİAD’ın İlk On Yılı 1970-1980, 2009, s. 210). Ortak pazara olumlu bakanlar, Türk sanayisinin 1962 yılında Ortak Pazar’a dâhil olan Yunan Sanayisine göre daha iyi durumda olduğunu ve kapalı ekonomilerin iflasa mahkûm olduklarını ileri sürmektedir. Bu nedenle 130 milyonluk tüketicisi olan Ortak Pazar tehdit değil, fırsat olarak algılanmalıdır. Dönemin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal, Türk Sanayiciler koruma tedbirleriyle kafalarını yoracağına, Ortak Pazar’dan ne gibi kazanımlar elde edebileceğine bakmalıdır" diyerek iyimser bir tablo ortaya koymuştur (Soysal’dan Aktaran Altun,2009, s.211).

Tablo 2. TÜSİAD Üyelerinin Gümrük Birliği'ne Bakışı

Gümrük Birliğine Üyeliği Destekliyorum (%)	
Tamamen Katılıyorum	4,50
Oldukça Katılıyorum	13,40
Biraz Katılıyorum	46,30
Biraz Katılmıyorum	19,40
Oldukça Katılmıyorum	16,40
Tamamen Katılmıyorum	0

Kaynak: (Gülfidan, 1993, s. 62)

Ancak tablo 2'de görüldüğü gibi iş insanlarının çoğu bu fikre karşıdır. Haluk Ceyhan'a göre Türkiye ekonomisi dışa kapalı olduğundan potansiyeli tam olarak bilinmemektedir. El emeği ile üretilen ürünlerde Ortak Pazar bir avantaj olabilecek iken, sanayii ve temel kimya alanlarında ciddi tehlikeler içermektedir. Ceyhan'a göre Ortak Pazar'da başarı elde edilmesi için TÜSİAD'ın "kapkaççı tüccar ve sanayicilerle" mücadele etmesi ve "özel sektörü ciddi bir yola sokması" gerekmektedir (Ceyhan, 1971, s. 14). Memduh Yaşa da TÜSİAD'ın Ortak Pazar ile ilgili bir toplantısında konuşma yapan dönemin müsteşarı ve Sabancı Holding koordinatörü Turgut Özal'ın "Ortak Pazar'a girmeyi kafanızdan çıkartın, sizi üterler" dediğini ve bu görüşün aynı zamanda Sabancı Holding koordinatörü olan Özal'dan gelmesinin TÜSİAD'ın görüşünü de yansıttığını aktarmıştır. Yaşa'ya göre sanayicilerin Ortak Pazar'dan bu denli çekinmesinin nedeni liberalizmi tek taraflı olarak algılamaları ve gümrük duvarlarıyla sağlanan güvenli limandan çıkmak istememeleridir. Hatta buna karşı "onlar ortak biz pazar" sloganı ile mücadele etmişlerdir. (Yaşa'dan aktaran Altun, 2009, s.210).

Katma Protokol'ün geçiş dönemi ile ilgili eleştirel bir bakışta, o dönem Vehbi Koç ile yakın ilişkileri nedeniyle, Koç ailesinin danışmanı olarak adlandırılan Erol Manisalı' dan gelmiştir. Manisalı' ya göre Katma Protokol'ün geçiş dönemi ile ilgili hükümleri ekonomimizin yaygın bir şekilde sanayileşmesini engelleyici niteliktedir. Türkiye'nin 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı yatırım ve ara malı endüstrilerine daha fazla kaynak ayrılmasını öngörmekte, Katma Protokol ise buna olanak tanımamaktadır. Belirlenen 12 yıllık süre yeni kurulmaya başlayan sanayi için oldukça yetersizdir. Üstelik Avrupa'nın Ortak Gümrük Tarifesi (OGT), ABD ve Japonya ile kıyaslandığında bir hayli düşüktür. AET'nin sınai mallarına uyguladığı OGT %6 olduğu halde, ABD'de bu rakam %7,1 ve Japonya'da %9,7'dir. Bu durumda Türkiye 1985 yılında %6 vergi uygulayarak binek otomobil ithal etmek zorunda kalacaktır. Yüksek vergi duvarının ardında ayağa kalkmaya başlayan yerli sanayi kısa sürede dünyanın en liberal gümrük tarifesine uyum sağlayamayacaktır. Ayrıca OGT sonucunda Türkiye'nin ucuz hammadde

pazarından gümrüksüz ithalatını da engelleyecektir (Manisalı, Katma Protokol Hükümleri Nasıl Değişmeli? 1974). Manisalı her ne kadar Vehbi Koç'un danışmanlığını yaptığını inkâr etse de yazdığı yazıda belirttiği otomotivde koruyucu önlemlerin devamı gerekliliği, Koç Holding için hayati bir konudur. 1970'li yıllarda şirket TOFAŞ ile otomobil piyasasında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca beyaz eşya sektörü de holdingin ana üretim alanıdır. Bu alanlarda uygulanacak düşük gümrük vergileri, TÜSİAD'ın kurucularından olan holdinge büyük darbe vuracaktır. Bu nedenle TÜSİAD, beş yıllık kalkınma planına uygun hareket edilmesi konusunda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile yakın bir görüş sergilerken, Dışişleri bakanlığı ile görüş ayrımı yaşamıştır. Cumhuriyet gazetesinde 15 Ağustos 1975 tarihinde, TÜSİAD'ı, DPT ile yakınlaşmaya nelerin ittiği ele alınmıştır. Dönemin Başbakanı Demirel, TÜSİAD'ın Ortak Pazar ile ilgili yayınladığı olumsuz rapor üzerine DPT'den görüş istemiştir. TÜSİAD'ın "Ekonomimizin Darboğazları Üzerine Görüş ve Öneriler I" adlı raporunda AET'den tavizler istemenin yerine AET'ye verilen tavizlerin daraltılması önerilmiştir. Oysaki Dışişleri bu dönemde daha ziyade AET'den yeni tavizler almakla uğraşmaktadır. DPT ise, Kalkınma Planına uymak için verilen tavizlerin yumuşatılmasını istemektedir (Manisalı, 2009, s. 106).

1976 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) tarafından yapılan "AET-Türkiye İlişkileri" konferansı sırasında da sanayiciler Ortak Pazar'a karşı olduklarını dile getirmiştir. Konferans sırasında hükümet ile iş çevreleri arasındaki Ortak Pazar uçurumunun arttığı da gözler önüne serilmiştir. Dönemin iktidar partisi olan Adalet Partisi (AP) Bitlis Senatörü Kamran İnan " Bir Renault'u çıkartıp Mercedes fiyatına satarak sanayileşemezsiniz. Yunanistan Amerika ilişkilerinden sonra AET ilişkilerimizi de bozmaya çalışıyor. Tüm kurumlar buna tepki göstermelidir" diyerek iş adamlarını rant uğruna ülke çıkarlarını hiçe saymakla suçlamıştır. CHP'nin tutumu ise Katma Protokol hükümlerinde değişiklik yapılarak uygulanmasıdır. Ancak TÜSİAD'ın görüşünü dile getiren Feyyaz Berker, bu koşullarda yurt içinde dahi yatırım yapmayacaklarını söyleyerek hükümete gözdağı vermiştir. Sanayiciler AET'nin "bir kilo boya karşılığında bir vagon bulgur" aldığını ileri sürerek Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisinin ve nihayetinde Türkiye'nin iflası anlamına geldiğini söylemiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1976).

Sonuç

Avrupa entegrasyonu, Türkiye Cumhuriyeti için oldukça uzun bir süreci ifade etmektedir. Demokrat Parti döneminde ilk başvuru ile başlayan Avrupa entegrasyonuna üye olma arzusu, Özal döneminin liberal politikaları döneminde dahi tartışma konusu olmuştur. Bu sürecin içerisinde ulusal kamuoyunu oluşturan pek çok aktörün çıkar ve endişeleri yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin gerek kuruluş aşamasına gerek ise günümüzde geldiği noktaya baktığımızda, ekonomi

öncelikli bir yapılanma olduğu kolaylıkla söylenebilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin Birlik üyeliği sürecine ekonomik seçkin sınıfın gözünden, kapitalist bir bakış açısıyla bakmak önemlidir. Türkiye'de Avrupa Birliği üyelik süreçlerinin en önemli dönüm noktalarında, sanayici sınıfın bakış açısı ise ikili bir yapı izlemektedir. Bir yandan Soğuk Savaş dönemi kutuplaşmasının ortaya koyduğu liberalleşme dalgası sayesinde zenginleştiğinin ve Batı bloğunun ortaya koyduğu koşulların hayati önem taşıdığı bilincinde davranan sermaye sınıfı bir taraftan da sanayileşme aşamalarında aşırı koruyucu politikalar sayesinde uluslararası rekabetin uzağındaki güvenli limanlarından vazgeçme korkusuna kapılmıştır.

Kapitalist görüşün, karlılık ve çıkarlarını en üst düzeyde tutma gayesi neticesinde, Türk ekonomik seçkin sınıfı; bir yandan iç piyasalarda koruyucu tedbirlerin devam ettirilmesi için faaliyetler yürütmüş ve ulusal parlamento üzerinde baskı kurmaya çalışmış, diğer taraftan ise Birlik düzeyinde Türkiye'nin Batı ekonomileri ile entegrasyonunun kopmamasını amaçlamıştır.

Ekonomik sınıfın gelişimini ve rekabet gücünü arttırması ile birlikte, büyük pazarlara entegrasyon fikrinin ağırlık kazanacağı ve Birlik üyeliğinin artan şekilde destek göreceğini öngörmek mümkündür. Çünkü Birlik ile entegrasyon her ne kadar iç piyasada rekabet anlamı taşısa da daha baskın şekilde büyük pazarlara ulaşmak anlamına gelmektedir. İleri teknoloji üretebilen ekonomik seçkin sınıf, gittikçe kuvvetli şekilde entegrasyon temelli politikaları destekleyecektir.

Kaynakça

- Altun, M. (2009). *Ortak Akı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Baykal, S., & Arat, T. (2013). AB'yle İlişkiler. *Türk Dış Politikası*.
- Berker, F., & Uras, G. (2009). *Fikir Üreten Fabrika : TÜSİAD'ın İlk On Yılı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Birand, M. A. (1996). *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1995*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Ceyhan, H. (1971). İktisadi Kalkınma Vakfı. *Yankı*, 17-25.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1976, Nisan 18). Sanayiciler AET Gümrük Birliğine Karşı Çıktı.
- Çalış, Ş. H. (2008). *Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Nobel.
- Çelebi, E. (2001). Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 55-66.

- Erhan, Ç. (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 275-288.
- Gülfidan, Ş. (1993). *Big Business and the State in Turkey: Case of TUSIAD*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Hogan, M. (1983). *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952*. New York : Cambridge University Press.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo - Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47-63.
- Karaca, S. (2004). EU Policy - Making and Domestic Business Interests: The Contribution of the Turkish Business Community towards EU Policy. National University of Ireland Basılmamış YL Tezi.
- Karataş, M. (2019). Türkiye'de Asker- Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası Ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 69-110.
- Karavar Öz, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970 Kararları ve Etkileri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 379-391.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Manisalı, E. (1974, Nisan 25). Katma Protokol Hükümleri Nasıl Değişmeli? *Milliyet Gazetesi*.
- Manisalı, E. (2009). *Ortak Pazar'dan Avrupa Birliği'ne: Hayatım Avrupa I*. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Özcan, M. (2001). 1990 Sonrası AB-Türkiye İlişkileri. İ. Bal içinde, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özkan, R. (2001). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Yunanistan*. İstanbul: Harp Akademileri Yayınevi.
- Özsoy, İ., & Özsoy, O. (2006). 1838 Baltalimanı Sözleşmesi'nden Gümrük Birliği'ne: Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri. İ. Kalaycı içinde, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler* (s. 323-348). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2000). *Türkiye ve Avrupa Birliği III Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tekelli, İ., & İlkin, S. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I – Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Turan, S. (1998). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ya da Bitmeyen Senfoni. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 298-311.
- Türk, E. (2009). *TÜSİAD Patronlar Kulübü*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Vardar, D. (2001). Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri. F. Sönmezoğlu içinde, *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 213-225). İstanbul: Der Yayınları.
- www.worldbank.org. (2014, Nisan 8). *World Bank Web*. 31 10, 2020 tarihinde World Bank Group Report: EU-Turkey Customs Union Boosts Trade, But Needs Strengthening: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/04/08/world-bank-group-report-eu-turkey-customs-union-boosts-trade-but-needs-strengthening> adresinden alındı

